

UDK: 930.85(497.6Banja Luka):929 Kninjanin M.

HASO POPARA
(Sarajevo)

ŠEJH MUSLIHUDDIN KNINJANIN:
PRILOG IZUČAVANJU
KULTURNE HISTORIJE BANJE LUKE

Sažetak

U ovom radu iznose se novi podaci o životu i djelu šejha Muslihuddina Kninjanina, zaboravljenog pisca i svestrane ličnosti iz druge polovine 16. i početka 17. stoljeća. Šejh Muslihuddin, poznat i pod pseudonimom Musafi, rođen je u Kninu oko 1544. godine, gdje mu je otac Ali bio na službi posadnika tvrđave. Djed mu se zvao Ahmed, a pradjed Husein. Njegovi preci potječu iz sela Ustirama kod Prozora. Školovao se u Sofiji i Carigradu, gdje je stupio u derviški red halvetija i dobio hilafetnamu od poznatog šejha Muhammeda Kurt-efendije, šejha halvetijske zavije u Carigradu, koju je dao podići Mehmed-paša Sokolović. Poslije školovanja i vremena provedenog s vojskom u borbama po serhatima, u Knin se vratio oko 1584. godine, s namjerom da tamo osnuje halvetijsku tekiju. Budući da tamo za njega prilike nisu bile povoljne, iste godine preselio se i stalno nastanio u Banjoj Luci, gdje je sebi podigao kuću i u blizini kuće tekiju za svoje muride i učenike. Šejh Muslihuddin je supotpisnik Ferhad-pašine vakufname iz 995/1587. godine i prvi poznati imam Ferhad-pašine džamije u Banjoj Luci. On je osnivač prve medrese i prve biblioteke u Banjoj Luci, koje su radile sve do 1912. godine. Bio je profesor u svojoj medresi, banjalučki muftija, vaiz, član i katib divana Bosanskog ejaleta. Kao izvrstan stilista i poznavalac stranih jezika, ispred divana obavljao je korespondenciju s vladarima u Beču i Veneciji. Koliko je poznato, on je prvi naš pisac koji je u Banjoj Luci napisao jedno obimnije djelo moralno-didaktičkog sadržaja na arapskom jeziku, a potom ga preveo na osmanski turski jezik i posvetio sultanu. Ovaj rad urađen je prvenstveno na osnovu podataka koje je šejh Muslihuddin dao u uvodu svoga djela *Tuhfa al-mu'allimīn*

wa hadiyya al-muta'allimīn (Poklon učiteljima i dar učenicima) koje se čuva u Biblioteci kralja Abdulaziza u Rijadu u Saudijskoj Arabiji pod br. 2629 i jednog neobjavljenog dokumenta na osmanskome jeziku. Dokument na osmanskome jeziku prepisan je u rukopisu br. R-10392 u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu.

Ključne riječi: Muslihuđdin, Kninjanin, Musafi, šejh, imam, muftija, muderris, Banja Luka, Knin, Požega.

UVOD

Historiji Osmanskog carstva od sredine 16. do sredine 17. stoljeća snažan pečat dale su brojne ličnosti iz Bosne na svim poljima vojnog, društvenog, vjerskog, prosvjetnog i kulturnog djelovanja. Preplavivši u to doba Osmansko carstvo, od Budima do Bagdada i Kaira, mnogi od njih natjecali su se u stjecanju znanja, slave, bogatstva i visokih položaja,¹ a nerijetko i u ženidbama sestrama, kćerkama i unukama osmanskih sultana.² Koliko su Bošnjaci imali upliva na Porti u Carigradu najbolje govori podatak da su, na vrhuncu moći Osmanskog carstva u doba Sulejmana Zakonodavca (vl. 1520-1566), od devet velikih vezira četverica bili Bošnjaci (Ibrahim-paša, Rustem-paša, Semiz Ali-paša i Mehmed-paša Sokolović) i da se sam sultan služio bosanskim jezikom.³ U tom periodu naši krajevi dali su brojne znamenite pisce na arapskom, turskom i perzijskom jeziku kao što su: Hasan Zijai (u. 992/1584), Muhammed Nihadi (u. 996/1587), Ahmed Sudi (u. 1000/1592-93), Ali-dede Bošnjak (u. 1007/1598), Derviš-paša Bajezidagić (u. 1012/1603), Hasan Kafi Pruščak (u. 1025/1616), Muniri Belgradi, (u.1026/1617), šejh Husejn Lamekani (u. 1035/1625), Muhammed Nerkesi (u. 1044/1635),

¹ "U razdoblju od 950-1020. (1543-1611) naša je gruda dala turskoj državi 13 velikih vezira, koji su ukupno vladali 52 godine, 7 zamjenika velikih vezira, preko 20 vezira, bezbroj beglerbega, kapudan paša, velikih defterdara itd." (v. Dr. Safvet-beg Bašagić, *Bosanci i Hercegovci u islamskoj književnosti* /dalje: *Bosanci i Hercegovci...*/ Sarajevo, 1986, 45, bilješka 80).

² Sultan Sulejman Zakonodavac svoju sestru Hatidžu dao je udati, prvo za velikog vezira Ibrahim-pašu, a nakon njegove smrti za drugog vezira Husrev-pašu Sokolovića, svoju kćerku mezimicu Mihrimah za velikog vezira Rustem-pašu, a unuku Ismihan (od sina Selima) za velikog vezira Mehmed-pašu Sokolovića. Nakon Sokolovićeve smrti sultaniju Ismihan oženio je vezir Ali-paša Kalauz, koji je u Maglaju sagradio džamiju i ostavio lijepu zadužbinu (v. Hamdija Kreševljaković, *Izabrana djela I*, priredili Avdo Sućeska i Enes Pelidija, – Sarajevo, Veselin Masleša, 1991, 311; Bašagić, *Bosanci i Hercegovci...*, 342).

³ Hamdija Kreševljaković, "Veliki vezir Rustem-paša" *Narodna uzdanica*, god. VII/1939. (77-94), Sarajevo, 1938; Isto, *Izabrana djela I*, 311.

Muhammed Musić Allamek (u. 1046/1636), šejh Muslihuddin Užičevi (u. 1052/1642), šejh Abdullah Bosnevi (u. 1054/1644), Ibrahim Pečevi Alajbegović (u. 1061/1650) i drugi.

Ovoj plejadi intelektualaca osmanskog perioda, bez ikakve sumnje, pripada i njihov do sada malo poznati savremenik, šejh Muslihuddin Kninjanin.⁴ Ovaj rad ponudit će neka nova saznanja o ovoj svestranoj ličnosti, skromnom šejhu, muderrisu, imamu, muftiji, vaizu, katibu, članu divana, gaziji na serhatu, prevodiocu te autoru najmanje jednog djela na arapskom jeziku, prvenstveno na osnovu podataka koje je sam o sebi saopštio u uvodu djela *Tuhfa al-mu'allimīn wa hadiyya al-muta'allimīn* (Poklon učiteljima i dar učenicima)⁵ i prijepisa jednog neobjavljenog dokumenta na osmanskome jeziku.⁶

ROĐENJE I ŠKOLOVANJE

U uvodu djela *Tuhfa al-mu'allimīn wa hadiyya al-muta'allimīn* (Poklon učiteljima i dar učenicima) pisac se predstavlja i kaže *da se zove Muslihuddin, da mu je ocu ime Ali, da je porijeklom iz Knina i da je poznat pod pseudonimom Musafi*.⁷ Iako ne navodi godinu rođenja, na osnovu

⁴ O njemu su u kraćim crtama do sada pisali: Mehmed Handžić (v. "Orijentalni rukopisi kod Jugoslavenske akademije u Zagrebu", *Obzor*, 11. VII 1938; Isti, *Izabrana djela*, knjiga II, Sarajevo, 1999, 212-213), Muhamed Ždralović (v. *Prepisivači djela u arabičkim rukopisima*, /dalje: *Prepisivači...*/ Sarajevo, 1988, knjiga I, 26, 49-50, 221 i 250; knjiga II, 47-48), Ismet Bušatlić (v. "Bilingvizam u bošnjačkoj književnoj tradiciji", *Znakovi vremena*, vol. 5, broj 17, Sarajevo, jesen 2002, 143-150).

⁵ Sve donedavno bio je poznat samo jedan primjerak ovoga djela, i to onaj koji se čuva u *Orijentalnoj zbirci Arhiva HAZU* u Zagrebu u rukopisu pod br. 564. Nedavno smo otkrili da se jedan primjerak ovoga djela nalazi u rukopisu br. 2629 koji se čuva u Biblioteci kralja Abdulaziza u Rijadu u Saudijskoj Arabiji. Ovaj rad je rađen prema rukopisu iz Rijada. Rukopis ima 108 listova pisanih vještom rukom, *ta'liq* pismom, u 21 retku. Prepisao ga je Ahmed, sin Muhammedov 1072/1661-62. godine, najvjerojatnije kao učenik Musafijine medrese u Banjoj Luci. Kasnije je ovaj prepisivač bio imam (Sofi) Mehmed-pašine džamije u Banjoj Luci. On je 1082/1671. godine na poticaj banjalučkog kadije Ahmeda prepisao jednu zbirku fetvi (v. Muhamed Ždralović, *Prepisivači...*, II, 81).

⁶ Prijepis dokumenta nalazi se na fol. 109b u rukopisu br. R-10392 koji se čuva u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu. Rukopis su prije nekoliko godina Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu poklonili Kiličbegović Dževad i Zenka iz Štokholma, porijeklom iz Bosanskog Novog.

⁷ U arapskom originalu riječ مصافي nije vokalizirana pa se može čitati i kao مُصَافِي (*Muṣāfi* → *Musafi*) i kao مَصَافِي (*Maṣāfi* → *Mesafi*). Nama se čini prihvatljivijom verzija مُصَافِي (*Muṣāfi* → *Musafi*) u značenju participa aktivnog glagola *ṣāfā* (المصافي = ال + مصافٍ - يُصافي - صافي) - onaj koji iskreno voli, onaj koji je iskren prema...

drugih biografskih podataka može se pouzdano utvrditi da je šejh Muslihuddin rođen u Kninu oko 1544. godine. Njegov otac Ali je, najvjerojatnije, Ali, sin Ahmedov koji je sa svojim bratom Turhanom 1550. godine bio na službi posadnika u tvrđavi Knin. Alijin otac terzija Ahmed i amidže Murad, Hamza, Mahmud i Bajramlu, sinovi Huseina, uživali su jedan čifluk u selu Ustirama.⁸ Kada je terzija Ahmed umro, njegov dio prenesen je na sinove mu Ferhada, Aliju i Turhana. Najstariji brat Ferhad isposlovao je carski berat za uživanje timara, a Alija i Turhan⁹ su otišli na službu posadnika u tvrđavi Knin.¹⁰ Prema tome, iako je rođen u Kninu, šejh Muslihuddin preko oca vodi bosansko porijeklo.

U uvodu djela on ništa ne govori o svome djetinjstvu u Kninu niti o tome gdje je stekao osnovno obrazovanje. Po svoj prilici, od kuće je na školovanje otišao još kao dijete, jer se zahvaljuje Bogu koji ga je od malih nogu uputio, prvo, na sticanje znanja, a potom na njegovo prenošenje drugima sve do starosti.¹¹ U nastavku kaže da je na početku kasnijeg školovanja u Rumeliji zavolio svoga učitelja, velikog alima i savršenog šejha, da se s njim dugo vremena družio, a potom, sve do četrdesete godine života služio vjeri, povremeno u pograničnim tvrđavama s mačem, a povremeno u unutrašnjosti, s perom i knjigom u ruci.¹²

Muslihuddinov učitelj bio je šejh Muhammed-efendi, zvani Kurt-efendi. Iako je rođen u Tatar Pazardžiku¹³ (931/1524) i tamo ukopan pored svoga oca Omera (996/1588), Kurt-efendi poznat je i pod nadimkom Sofijevi jer se školovao u Sofiji kod čuvenog šejha halvetijskog tarikata Bali-efendije,¹⁴ koji mu je dao idžazet na *iršad*.¹⁵ Nakon Balijeve smrti

od verzije مَصَافِي (*Maṣāfi* → *Mesafi*) u značenju nepravilne množine imenice *miṣfāt* (مصفاة ج مَصَاف + ال المصافي) – cjedila, filteri, sita, rafinerije (v. Teufik Muftić, *Arapsko-bosanski rječnik*, III izdanje, *El-Kalem*, Sarajevo, 1977, 806).

⁸ *Ustirama* – danas naselje u općini Prozor.

⁹ Turhan, sin Ahmedov imao je 1585. godine čifluk u selu Dobrašin u nahiji Uskopje (v. TD N° 622/134). On je taj čifluk koristio s bratom Ferhadom, koji se 1574. godine spominje kao umrli, pa je kadija izdao hudždžet samo Turhanu. Na ovome podatku zahvaljujem se Fazileti Hafizović.

¹⁰ Vidi: *Opširni popis Kliškog sandžaka iz 1550. godine*, obradili Fehim Dž. Spaho i Ahmed S. Aličić, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2007, 305.

¹¹ Biblioteka kralja Abdulaziza u Rijadu, R-2629, fol. 2b

¹² Isto, fol. 3a

¹³ *Tatar Pazardžik* – danas Pazardžik na rijeci Marici u Bugarskoj, 36 km zapadno od Plovdiva.

¹⁴ Brusali Mehmed Tāhir navodi da je Bali-efendi rođen u Strumici (v. *Osmanli mü'ellifleri* /dalje: *O. M./I*, Istanbul, 1333/1914, 42).

¹⁵ Tj. dozvolu da može samostalno rukovoditi tarikatom, u njega uvoditi nove članove (muride), upućivati ih u tajne sufijskog učenja i davati im idžazete (Vidi opširnije: Farīd 'Abdurrahmān, *Mašīḥa al-turuq al-šūfiyya – Iğāza al-ḥilāfa wa al-iršād*

(960/1553) Kurt-efendi je rukovodio tekijom u Sofiji sve do 981/1573. godine, kada je prešao u Carigrad i na položaju šejha halvetijske tekije, koju je podigao Mehmed-paša Sokolović, zamijenio umrlog Mustafu Muslihuddina b. Ahmeda, Nuruddin-zadea iz Plovdiva. Na tom položaju Kurt-efendi ostao je sve do smrti 996/1588. godine.¹⁶ Otuda se sa sigurnošću može tvrditi da se, prateći svoga učitelja, šejh Muslihuddin školovao u Sofiji i u Carigradu.

POVRATAK U KNIN

Kada je napunio četrdesetu godina života šejh Muslihuddin se, nakon školovanja, vratio u domovinu i rodni Knin, gdje su živjeli njegovi roditelji i drugi rođaci,¹⁷ od kojih su neki već bili pomrli.¹⁸ Iako o tome ništa ne govori, šejh Muslihuddin je već tada, ne samo bio stupio u derviški red halvetija, nego od svoga učitelja dobio i *hilafetnamu*. On se u Knin vratio, najvjerojatnije, s namjerom da u ovome isturenom krajištu Osmanskog carstva osnuje tekiju i tu nastavi propagirati halvetijsko učenje. Nakon što je prošao kroz sve faze školovanja, provjere moralnih kvaliteta, vjernosti tarikatu, dokazao se na bojnopolju i napunio četrdeset godina života,¹⁹ učitelj šalje učenika da u svome zavičaju širi njegove ideje. Međutim, nakon kraćeg boravka u Kninu, šejh Muslihuddin se duboko razočarao u svoje sunarodnjake i uvidio da prilike u Kninu za njega nisu povoljne, jer su se u međuvremenu Kninjani promijenili i do te mjere iskvarili da ih je sažalijevao. Ovim, najvjerojatnije, aludira na nepravdu, samovolju, korupciju i

u: *Tārīḥ al-turuq al-šūfiyya fī Miṣr*, al-Qāhira, al-Hay'a al-Miṣriyya al-'amma li al-kutub, 1995, 45-46).

¹⁶ 'Umar Riḍā Kahhāla, *Mu'ğam al-mu'allifīn – Tarāğim muṣannifī al-kutub al-'arabiyya* /dalje: *Kahhāla...*/ I, 38, XI, 89, XII, 239, Bayrūt – Lubnān, bez godine izdanja; *O. M.*, I, 42, 145-146 i 171.

¹⁷ Iz ovoga se vidi da su Muslihuddinov otac, amidža mu Turhan, a možda još i neki drugi rođaci 1584. godine bili stalno nastanjeni u Kninu ili njegovoj bližjoj okolini.

¹⁸ Biblioteka kralja Abdulaziza u Rijadu, R-2629, fol. 3a

(وبعد ذلك رجعت إلى وطني ومسقط رأسي * الذي هو الحصن الحصين * المسمى بقلعة كنين * وإذا وصلت إليه وزرت والدي وسائر الأقربين... ومكثت فيه مدة يسيرة * وشاهدت في هذه الديار أفعالا كثيرة * يستحق فاعلوها من الله بعداب أليم * ويليق عاملوها في الآخرة بعتاب عظيم * فاضطر جبر قلبي من بعض عاداتهم * واضطرب فؤادي من بعض حالاتهم)

¹⁹ U sufijskom učenju četrdesete godine se smatraju punom zrelošću, kada je čovjek sposoban na sebe preuzeti svaku odgovornost, pa i samostalno vođenje tarikata. Pri tome se sufije često pozivaju na činjenicu da je poslanik Muhammed u četrdesetogodini života počeo primati Objavu, kao i na kur'anske riječi: *A kad dospije u muževno doba i kada dostigne četrdeset godina...* (Kur'an, *al-Aḥqāf*, 15).

podmitljivost, koje su nakon smrti sultana Sulejmana (1566. godine) zahvatile cijelo Osmansko carstvo, pa i njegov zavičaj.

Potpuno ista zapažanja zabilježio je u Egiptu šejh Muslihuddinov savremenik Mustafa Ali Gelibolulu²⁰ koji je prvi put tamo boravio 1563. godine u sviti Bošnjaka Lala Mustafa-paše Sokolovića. Kada je drugi put 1008/1599. godine na povratku s hadža posjetio Egipat, on je u svome djelu *al-Hālāt al-zāhira min al-‘ādāt al-ṭāhira fī tāriḥ Miṣr* zapisao: “Tamo vladaju užasni običaji u koje sam se svojim očima uvjerio kada sam 1008/1599. godine posjetio Kairo. Takvih ružnih običaja nije bilo za vrijeme moga prvog boravka. Izgleda da su ih prvo počeli uvoditi ološi iz reda spahijskih vojnika i da su ubrzo zahvatili i niže slojeve društva. Ako neko iz srednjeg staleža želi posjetiti nekog moćnika na vlasti, mora ga prvo podmititi s najmanje pet-deset lijevaka šećera ili s dva šarena fareskurska²¹ ogrtača, tj. poklonom koji vrijedi najmanje dvadeset-trideset zlatnika, kako bi ga privolio da se za njega zauzme u kakvom poslu. Svih visokih položaja raznim spletkama dograbili su se skorojevići, laktaši i intereždžije. Od trideset sandžakbega u Egiptu samo su trojica Bošnjaka odgojena na carskom dvoru. Većina ovih sandžakbega došla je do položaja preko mita, korupcije i drugih prljavih rabota.”²²

Desetak godina kasnije, šejh Muslihuddinov savremenik i zemljak Hasan Kafi Prušćak – prepoznavši u nepoštivanju zakona, slabljenju sultanova autoriteta, porastu nasilja, pojavi korupcije, sve češćim vojnim porazima, unutrašnjim nemirima, lošoj politici u izboru ljudi na visokim položajima i neuvažavanju mišljenja učenjaka prve znakove nadolazeće krize Osmanskog carstva – piše djelo *Uṣūl al-ḥikam fī niẓām al-‘ālam* (Temelji mudrosti o uređenju svijeta) i posvećuje ga sultanu Mehmedu III (vl. 1595-1603).²³ S druge strane, šejhu Muslihuddinu, obrazovanom u duhu tesavvufa i stroge tekij-ske discipline u Sofiji i Carigradu, kod njegovih sugrađana u Kninu

²⁰ Mustafa Ali Gelibolulu kasnije je bio u službi Ferhad-bega Sokolovića u Kliškom i Bosanskom sandžaku kao njegov sekretar (v. Elma Korić, “Pratnja bosanskog sandžakbega Ferhad-bega Sokolovića”, *Prilozi za orijentalnu filologiju* 61/2011, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2012, 352; Nenad Moaćanin, *Požega i Požeština u sklopu Osmanlijskog carstva 1537.-1691.*, /dalje: *Požega...*,/ “Naklada Slap” Jastrebarsko, 1997, 68).

²¹ Fareskur – grad u Delti Nila u blizini Dimjata u Egiptu, poznat po proizvodnji skupocenih ogrtača.

²² Vidi: Dr. ‘Amr ‘Abdul‘azīz Munīr, *Qāhira al-aḡniyā’...*, <https://www.google.bada-harchives.alhayat.com> (29. 5. 2014).

²³ Hazim Šabanović, *Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima* /dalje: *Književnost...*,/ Sarajevo, 1973, 172-173.

mogli su smetati ostaci elemenata starih vjerovanja, navika i običaja protivnih učenju temeljnih dogmi islama.²⁴

U ovom periodu dešavalo se da su pojedini stanovnici rubnih područja, naročito u zadarskom zaleđu, samo prividno prelazili na islam i nakon toga se ponovo odmetali, napuštali svoje porodice i odlazili u neprijateljske zemlje, odakle su podsticali podanike Osmanskog carstva na bune i ustanke. Sličnih pojava bilo je i u Slavoniji, gdje su neki stanovnici mijenjali vjeru i po nekoliko puta. Centralne vlasti su kadijama slale instrukcije da se takvim osobama oduzme imovina, ali da se njihove porodice ne diraju.²⁵

PRESELJENJE U BANJU LUKU I PODIZANJE TEKIJE

Šejh Muslihuddin navodi *da se iz Knina preselio u kuću džihada i stjecište dobrih ljudi, Bogom šticeu Banju Luku, gdje je naišao na lijep prijem i sagradio sebi kuću, a u blizini svoje kuće još jednu kuću za svoje znanja žedne učenike, u kojoj ih je narednih dvadeset i nekoliko godina podučavao raznim vjerskim znanostima, od osnovnih djela do komentara i od temeljnih do sporednih disciplina.*²⁶

Nije slučajno što je šejh Muslihuddin za svoje novo boravište izabrao Banju Luku. U njoj je i prije njegova dolaska djelovala jedna zajednica sufija koja se okupljala oko zavije nekog Ahmed-dede, za kojega još nije pouzdano utvrđeno kojem je derviškom redu pripadao. Njegovo ime spominje se u popisu iz 1550. godine, kada je Banja Luka prvi put evidentirana kao kasaba. Te godine u mahali *Nove džamije* popisano je 71 muslimansko domaćinstvo, zajedno s neoženjenim te domaćinstvima imama i mujezina. Iz popisa iz 1565. godine vidi se da spomenuti Ahmed-dede u posjedu drži vinograde, bašče i vrtove dobijene krčenjem

²⁴ Takvih pojava, posebno među pustinjskim beduinima, bilo i u vrijeme poslanika Muhammeda. O njima se govori i u samom Kur'anu: "Mi vjerujemo!", *vele beduini. Reci: "Niste vi uzjerovali, ali kažite: 'Islam smo primili', jer još nije vjera u vaša srca ušla; budete li Allaha i Poslanika Njegova slušali, neće vam se za djela vaša ništa zakinuti."* (Kur'an, *al-Ĥuġurāt*, 14).

²⁵ Elma Korić, *Život i djelo Ferhad-paše Sokolovića* /dalje: *Život i djelo.../* (doktorska disertacija), Univerzitet u Sarajevu, Filozofski fakultet, Odsjek za historiju (u neobjavljenom rukopisu), Sarajevo, 2011, 55; Fazileta Hafizović, "Slavonija – pitanje uloge derviša u širenju islama", /dalje: *Slavonija.../* u: *Mjesto i uloga derviških redova u Bosni i Hercegovini – Zbornik radova povodom obilježavanja 800 godina od rođenja Dželaluddina Rumija*, Sarajevo, 2011, 282; *Muhimme defteri*, 139/II, br. 85, prijevod A. Polimac, OIS, Zbirka ANU BiH.

²⁶ R-2629, fol. 3a

i oživljavanjem zapuštenih parcela zemljišta.²⁷ Banja Luka je 1580. godine postala sjedištem Bosanskog ejaleta i u vrijeme šejh Muslihuddinova dolaska doživljavala je pravi procvat pod upravom posljednjeg bosanskog sandžakbega (1573-1580) i prvog beglerbega (1580-1588) Ferhad-paše Sokolovića. Iz šejh Muslihuddinova opisa Banje Luke, kao *stjecišta dobrih ljudi*, može se naslutiti da je tamo imao bogatog mecenu i da je tu došao na njegov poziv. Izgleda da je to bio upravo Ferhad-paša Sokolović, koji je u šejhu Muslihuddinu vidio najpogodniju ličnost za službu imama u njegovoj tek podignutoj džamiji u Banjoj Luci.²⁸

Šejh Muslihuddin doselio se u Banju Luku oko 1584. godine. Kuća u kojoj je dvadeset i nekoliko godina podučavao svoje učenike nije bila ni mekteb ni medresa, nego tipična tekija s musafirhanom. Nema sumnje da je ova tekija bila prvo Muslihuddinovo uporište u Banjoj Luci i da je u fokusu njegovoga djelovanja bilo propagiranje islama među domaćim ljudima i njihovo uključivanje u vojne pohode. Predvodeći svoje dervise u jednom takvom pohodu 1603. godine, on je saznao da je na Porti u Carigradu ustoličen sultan Ahmed I.²⁹ Pouzdano se može utvrditi da su na isti način djelovali i šejhovi drugih tekija onoga vremena. Tako Ali-dede Bošnjaka, šejha hanikaha i čuvara turbeta sultana Sulejmana Zakonodavca u Sigetvaru, 1598. godine nalazimo u pratnji Saturdži Mehmed-paše u neuspješnom pohodu na Arad.³⁰ Uloga ondašnjih šejhova nazire se i iz poeme pjesnika Aga-dede iz Dobor-grada o pogibiji sultana Osmana II u pobuni janjičara u Istanbulu 1622. godine.³¹ Iz nje se vidi da su šejhovi, poput Hasan-ef. iz Požege,³² preko zime u tekijama u unutrašnjosti

²⁷ Elma Korić, "Uloga zavije Ahmed-dede u razvoju kasabe Banje Luke", u: *Mjesto i uloga derviških redova u Bosni i Hercegovini – Zbornik radova povodom obilježavanja 800 godina od rođenja Dželaluddina Rumija*, Sarajevo, 2011, 320.

²⁸ Prema brojčanoj vrijednosti slova u posljednjem stihu tariha, koji je spjevao pjesnik Sipahi, Ferhad-pašina džamija u Banjoj Luci podignuta je 987/1579-80. godine. (v. Mehmed Mujezinović, *Islamska epigrafika Bosne i Hercegovine /dalje: Islamska epigrafika.../ Knjiga II – Istočna i Centralna Bosna*, "Sarajevo – Publishing", Sarajevo, 1998, 200).

²⁹ R-2629, fol. 5b-6a

³⁰ Ibrahim Alajbegović Pečevija, *Historija 2*, predgovor, prijevod i bilješke Fehim Nametak, El-Kalem, Sarajevo, 2000, 184-185.

³¹ Vidi opširnije: Osman A. Sokolović, "Pjesnik Aga-dede iz Dobor-grada o svome zavičaju i pogibiji Osmana II", *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, Knjiga I, Sarajevo, 1972, 5-34; Haso Popara, *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*, svezak šesnaesti, London-Sarajevo, 1429/2008, kat. br. 9164/3, 440.

³² Šejh Hasan-efendi i duhovni učitelj pjesnika Aga-dede iz Dobra rukovodio je derviškim redom Umm-i Sinan na području Posavine i Mađarske. Porijeklom je iz Skoplja u Makedoniji, odakle je prvo došao u Đakovo u Slavoniji, gdje se oženio i nastanio. Iz Đakova je kasnije otišao u Pečuh. Dok je živio u Pečuhu stanovao je u Memišah-begovoj tekiji. Odatle se preselio i stalno nastanio u Požegi, gdje je i umro.

podučavali svoje dervise načelima vjere i tarikata, a s dolaskom proljeća odlazili u vojne pohode. To se naglašava i u dokumentu koji govori o šejhu Muslihuddinu Kninjaninu.³³

Sudeći po jednoj bilješci u rukopisu br. 4432 koji se do 1992. godine čuvao u Orijentalnom institutu u Sarajevu, šejh Muslihuddinova kuća i tekija nalazile su se u Donjem Šeheru. U tom rukopisu na fol. 100b-102a nalazila su se dva kraća izvoda iz djela *Tuhfa al-mu'allimīn wa hadiyya al-muta'allimīn*, s napomenom da je autor Musafi-efendi ukopan u tvrđavi Banja Luka.³⁴ U vrijeme njegove smrti (poslije 1618) u Banjoj Luci su bile dvije tvrđave (grada), jedna u Gornjem, a druga u Donjem Šeheru. Sa sigurnošću se može tvrditi da je šejh Muslihuddin svoju tekiju podigao u Donjem Šeheru, jer je već tada sve slobodno zemljište u Gornjem Šeheru bilo iskorišteno i izgrađeno. Osim toga, lokalitet *tekija* spominje se i u narodnoj pjesmi “koja čuva uspomenu na jedan vrlo svijetao isječak iz prošlosti Banje Luke i izgradnje Donjeg Šehera”³⁵ u doba Ferhad-paše Sokolovića.

Ova *tekija* spominje se i u vakufnami Hadži Perviza, sina Abdulazizova, koju je 27. ramazana 1039. (10. maja 1630) godine legalizirao ondašnji banjalučki kadija i dobro poznati sarajevski pjesnik i stilist Muhammed Nerkesi. Među više nekretnina koje je Hadži Perviz uvakufio za izdržavanje svoje džamije i plaće njenih službenika bile su i “dvije bašče, jedna u blizini Ferhad-pašina mosta, a druga kod tekije.”³⁶ Svi dosadašnji pokušaji da se utvrdi ko je bio osnivač i šejh ove tekije ostali su bezuspješni. Alija Bejtić odbacuje pretpostavku Antuna Hangija da je riječ o tekiji u Trnu kod Banje Luke i zaključuje: “To bi, međutim, prije mogao biti lokalitet *Tekija*, koji se do danas očuvao na desnoj obali Vrbasa u današnjem Donjem Šeheru. Dobio je ime po nekoj tekiji, koja je tu stajala prije god. 1630, a to se jasno vidi iz zakladnice banjalučkog

³³ Vidi fol. 109b u rukopisu br. R-10392 u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu: (وسرحد إسلامن غازیلر اوگنجه یوللرده وسفرده بونجه یلردن برو تدارک وغزا نموده اولوپ یاز آیاملرنده بوسنه سرحدلرنده بلکه بعضی زعامته متصرف اولان قوللرنده زیاده آتلو ویولداش ایله سفرلرده ومحافظه لرده علمی ایله وعظده وقلیچ ایله غزاده وفوق الحد مجالس علیاده دعاده اولوپ وقیش زمانلرنده وعساکر اسلامی قشلاقده ایکن کبر ومومی إلیه دعاجیلری طالب علم اولنلره تعلیم ودرس وطالب دین اولنلره وعظ ونصیحت ایله ثناده اولدوغنده)

³⁴ Salih Trako – Lejla Gazić, *Katalog rukopisa Orijentalnog instituta – lijepa književnost*, Orijentalni institut u Sarajevu, posebna izdanja XX, Sarajevo, 1997, 283

³⁵ Alija Bejtić, “Banja Luka pod turskom vladavinom – arhitektura i teritorijalni razviktak grada u XVI i XVII vijeku”, u: *Naše starine*, Godišnjak Zemaljskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti N. R. Bosne i Hercegovine, /dalje: *Banja Luka.../* sv. I, Sarajevo, 1953, 100-101.

³⁶ Ibid, 111.

legatora Hadži Perviza, koja je nastala te godine.³⁷ Prema narodnoj pjesmi, ta tekija morala je postojati prije nego što je Ferhad-paša izgradio svoje zadužbine i legalizirao vakufnamu u drugoj dekadi mjeseca safera 995. (21-30. januara 1587) godine. Sada, kada se zna da je šejh Muslihuddin Kninjanin tu već bio podigao svoju tekiju, ne treba isključiti mogućnost da je taj lokalitet dobio ime upravo po njegovoj tekiji.

PRVI POZNATI IMAM FERHAD-PAŠINE DŽAMIJE

Nema sumnje da je šejh Muslihuddin uživao veliki ugled, ne samo kod građana Banje Luke nego i kod samog Ferhad-paše Sokolovića. Dokaz za to je činjenica da se njegovo ime nalazi među imenima 23 svjedoka pred kojima je Ferhad-paša legalizirao svoju vakufnamu. On je, po svoj prilici, bio i prvi poznati imam Ferhad-pašine džamije,³⁸ jer se u vakufnami uz njegovo ime *Muslihuddin*, titulu *šejh* navodi i odrednica *imam* (شيخ مصلح الدين الإمام).³⁹ U tom slučaju pretpostavka da je Ferhad-paša Sokolović pripadao derviškom redu bektasija nije održiva, jer se isključivo zasniva na obliku čalme⁴⁰ smotane na dvanaest ovoja koja

³⁷ Ibid.

³⁸ Za tu službu Ferhad-paša je postavio stroge uslove: *Imamu spomenute džamije koji treba da zna pravila ispravnog učenja Kur'ana koji treba da ustraje u vršenju poslanikovog suneta, da bude počastvovan vršenjem šerijatsko-pravnih odredbi, među svijetom poznat po iskrenosti i čestitosti, po iskrenosti u pokretanju skupnog klanjanja u džematu, pošto bude svoju imamsku dužnost vršio iz dana u dan kako je najbolje, neka se daje 6 akči dnevno* (Vidi: F. Cviko, "Vakufnama Ferhad-paše Sokolovića", u: *Vakufname iz Bosne i Hercegovine XV i XVI vijek, Monumenta turcica, IV/1*, Orijentalni institut u Sarajevu /dalje: *Vakufname...*/ Sarajevo, 1985, 222).

³⁹ Prvi imam Gazi Husrev-begove džamije u Sarajevu bio je Muhjiddin, sin Kasimov čije se ime nalazi među svjedocima pri legalizaciji prve Gazi Husrev-begove vakufname od 1. džumada I 938. (11. decembra 1531) godine (مولانا محي الدين بن قاسم الإمام). Ime drugog imama Gazi Husrev-begove džamije u Sarajevu Osmana, sina Mahmudova navedeno je kao ime prvog svjedoka pri legalizaciji njegove druge vakufname od 26. redžeba 943. (8. januara 1537) godine (مولانا عثمان بن محمود الإمام). (v. Hamdija Kreševljaković, "Imami i hatibi Husrevbegove džamije", *Spomenica Gazi Husrevbegove četiristo-godišnjice*, Sarajevo, 1932, 142).

⁴⁰ U originalu je upotrijebljen izraz turban, a ne čalma. Naime, Ferhad-paša je vakufnamom odredio: *Neka se osobi, koja jedanput u tri mjeseca opere turban sa moga turbeta, isplati pet akči*. Pretpostavku o Ferhad-pašinoj pripadnosti bektasijama, na osnovu oblika smotane čalme na njegovu mezaru, prvi je objavio Antun Šimčik u *Hrvatskoj enciklopediji*, sv. 4, pod odrednicom *derviši*. Ovo ne može biti nikakav dokaz jer čalma o kojoj govori Šimčik nikako nije mogla biti originalna. Naime, ako je poštovana odredba vakufname i ako je ona svaka tri mjeseca razmotavana, prana i ponovo smotavana, ovaj se postupak za više od tri stoljeća morao ponoviti

je stajala na Ferhad-pašinom mezaru prekrivenom zelenom čohom, s objašnjenjem da su takve čalme nosili bektašijski derviši.⁴¹ Naime, da je Ferhad-paša bio simpatizer bektašija, sigurno bi za imama svoje džamije postavio imama s bektašijskim, a ne s halvetijskim opredjeljenjima. Iz njegove vakufname vidi se da je bio sklon sufijskim ubjeđenjima i da je dio sredstava iz viška prihoda svoga vakufa odredio za izgradnju zavije u Banjoj Luci: *Kada se opet sakupi višak od vakufskih dobara i bude ga dovoljno, rekao je vakif, neka se izgradi imaret, zavija, i ostali za njih potrebni objekti, neka se plate izdaci onako kako je to (učinjeno) kod vakufa merhum Gazi Husrev-bega u zaštićenom Sarajevu.*⁴² Dakle, Ferhad-paša Sokolović je, po ugledu na Gazi Husrev-bega, namjeravao podići zaviju, najvjerovatnije, halvetijskog tarikata,⁴³ kakav je bio i Gazi Husrev-begov hanikah u Sarajevu. Nije nam poznato da li je ta zavija ili tekija poslije njegove smrti podignuta. Ako nije, razloge za to treba tražiti u činjenici da je u blizini Ferhad-pašine džamije u Banjoj Luci već postojala jedna halvetijska tekija, kojom je rukovodio upravo imam njegove džamije, šejh Muslihuddin Kninjanin.

Ovdje treba ukazati na još jednu činjenicu; koliko god Ferhad-paša Sokolović, po svojim vojnim uspjesima i graditeljskim poduhvatima u Banjoj Luci, podsjeća na Gazi Husrev-bega, heroja bitke na Mohaču i graditelja Sarajeva, isto toliko i šejh Muslihuddin Kninjanin, šejh halvetijske tekije i prvi imam Ferhad-pašine džamije u Banjoj Luci, podsjeća na Ali-dede Bošnjaka, glasovitog učenjaka i prvog poznatog šejha Gazi Husrev-begovog hanikaha u Sarajevu.⁴⁴ I jedan i drugi u istoj tekiji,

---

najmanje 1.200 puta, a nema toga platna koje se ne bi raspalo i koje bi toliki broj pranja moglo izdržati. Osim toga, čalmu o kojoj je riječ, mogla je smotati bilo koja osoba koja se ne razumije u obilježja pripadnika derviških redova.

⁴¹ A. Bejtović, *Banja Luka...*, 101.

⁴² F. Cviko, *Vakufname...*, 230.

⁴³ Ovo se može zaključiti i po tome što je u Ferhad-pašinom kompleksu u Pečuhu, pored džamije i hamama, bila i halvetijska tekija. Nažalost, Ferhad-pašina vakufnama koja se odnosi na ove njegove zadužbine u Pečuhu još nije pronađena, a možda ni sačuvana (v. E. Korić, *Život i djelo...*, 205).

⁴⁴ Da je Ali-dede Bošnjak bio prvi poznati šejh Gazi Husrev-begova hanikaha u Sarajevu vidi se iz uvoda u njegovo djelo *Faḍā'il al-ġihād* u rukopisu br. R-170 koji se čuva u Istorijском arhivu Sarajevo, gdje on navodi svoje puno ime, porijeklo i položaj (أما بعد، أضعف العباد وأفقرهم إلى الله الكريم علي بن حاجي مصطفى عفى الله عنهما بفضلها) البوسنوي مولداً وبلداً والحنفي الخلوئي مذهبياً ومشرّباً تراب أقدام الفقراء خادم زاوية صاحب الخيرات الأمير الغازي الشهيد الشهير بحسرويك نور الله مشهده وطاب مرقده وجعل الجنة مثواه في بلدة سراي حماها الله (بعين الحماية والرعاية...). Ovo djelo Hamdija Kreševljaković pogrešno je pripisao kasnijem šejhu hanikaha i imamu Gazi Husrev-begove džamije u Sarajevu šejhu Aliji, koji je umro 1090/1679. godine i čijem ocu nije bilo ime Mustafa (v. *Spomenica Gazi Husrevbegove četiristo-godišnjice*, 156), a pozivajući se na njega i drugi istraživači naše

koju je podigao Mehmed-paša Sokolović u Carigradu, pristupaju halvetijskom tarikatu. I jedan i drugi od svojih učitelja dobijaju *hilafetname*, Ali-dede Bošnjak od Mustafe Muslihuddina Nuruddin-zadea, a Muslihuddin Kninjanin od njegovog nasljednika Muhammeda Kurt-efendije. Po povratku u Bosnu obojica propagiraju halvetijsko učenje, Ali-dede kao šejh Gazi Husrev-begova hanikaha u Sarajevu, a Muslihuddin kao šejh halvetijske tekije u Banjoj Luci. Obojica pišu moralno-didaktička djela s naglašenom sufijskom intonacijom, Ali-dede risalu *Faḍā'il al-ḡihād* (Traktat o vrlinama džihada),⁴⁵ a Muslihuddin djelo *Tuḥfa al-mu'allimīn wa hadiyya al-muta'allimīn* (Poklon učiteljima i dar učenicima). Spomenuta djela obojica pišu prvo na arapskom jeziku, a potom ih, na molbu svojih učenika prevode na turski jezik. Obojica odlaze u vojne pohode i svojim propovijedima hrabre vojsku.

OSNIVAČ PRVE MEDRESE U BANJOJ LUCI

U nastavku uvoda u spomenuto djelo šejh Muslihuddin kaže *da je godinama odvajao od svoga zalogaja i štedio novac i da je od te uštedevine podigao medresu za siromašne učenike i o svome im trošku osigurao muderrisa i muallima*.⁴⁶

Ova medresa poznata je pod nazivima *Atik medresa*, *Musafijina medresa*, *Muftijina medresa* i *Daudija medresa*. Ona se nalazila na lijevoj obali Vrbasa, od potoka Crkvine prema jugu, u blizini Daudije džamije koja je po njoj dobila naziv *Medreska džamija*. Sada kada se pouzdano zna da ju je podigao šejh Muslihuddin Kninjanin, treba isključiti pretpostavke da je i medresu i džamiju podigao isti dobrotvor Davud kako navodi Alija Bejtić⁴⁷ i da je naziv *Muftijina medresa* “dobila po tome što su u njoj, kao muderrisi, predavale banjalučke

---

kulturne baštine: Mehmed Handžić, Hazim Šabanović, Džemal Čehajić, Smail Balić i drugi. Da je riječ o Ali-dede Bošnjaku vidi se i iz bilješke prepisivača, u kojoj se kaže da je pisac djela umrli Ali-dede, carev šejh (tj. šejh hanikaha sultana Sulejmana) u Sigetvaru (مرحوم ومغفور وسعيد وشهيد المحتاج إلى رحمة الله الملك المجيد سكتوارده حنكار شيخى) u Sigetvaru (اولان علي ده ده نك تأليف اتدوكي رساله شريفه در نور الله مرقدہ). Djelo nikako nije mogao napisati šejh Alija koji je umro 1090/1697. godine jer je djelo u rukopisu Istoriskog arhiva prepisano 1. safera 1029. (7. januara 1620) godine. Osim toga ovo djelo u popisu djela Ali-dede Bošnjaka navode Kaḥḥāla (v. VII, 243) i Ismail-paša (v. *Dayl Kašf al-zunūn*, II, 196). Jedan primjerak ovog djela čuva se i u Topkapi Saraju u Istanbulu (v. *Karatay t II*, br. 2989/1).

⁴⁵ Haso Popara, *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*, Historijski arhiv Sarajevo, svezak drugi, London-Sarajevo, 1433/2011, kat. br. 919, 163-165.

⁴⁶ R-2629, fol. 3b.

⁴⁷ A. Bejtić, *Banja Luka...*, 101.

muftije.”⁴⁸ Iz njenog naziva *Atik medresa* (Stara medresa) može se zaključiti da je to ime dobila kada je poslije nje izgrađena neka druga (nova) medresa. Ta druga medresa mogla je biti samo Ferhad-pašina medresa, za koju je Evlija Čelebi prilikom svoga boravka u Banjoj Luci 1661. godine rekao da je glasovita.⁴⁹ Evlija Čelebi ne spominje Musafijinu medresu iako je starija od Ferhad-pašine. Pouzdano se može utvrditi da u vrijeme legalizacije Ferhad-pašine vakufname u drugoj dekadi safera 995. (21-30. januara 1587) godine nije bila podignuta ni Musafijina ni Ferhad-pašina medresa. Osnivanje svoje medrese Ferhad-paša predvidio je iz viška sredstava od vakufskih prihoda jer u njegovoj vakufnami izričito stoji odredba: *Kada vakufski prihodi s dobiti dostignu sumu da se na odgovarajućem prostoru blizu moje džamije u Banjoj Luci bude mogla podići medresa sa 12 soba i kada se profesoru bude moglo isplaćivati dnevno 25, a učenicima po 4 akče, neka se takva medresa podigne, određene plate neka se isplaćuju navedenim osobama, a navedena učionica neka još služi i za održavanje predavanja iz hadisa.*⁵⁰ Iz nama dostupnih izvora i literature ne može se tačno utvrditi godina kada je Ferhad-pašina medresa podignuta. Sigurno je da nije podignuta za njegova života jer je, ubrzo, početkom septembra 1590. godine, Ferhad-paša poginuo na položaju budimskog beglerbega u poznatoj pobuni janjičara. Izgleda da je trebalo proći dugo vremena dok se iz viška prihoda njegova vakufa nije nakupilo dovoljno sredstava za podizanje medrese. Po svoj prilici, ona nije podignuta sve do iza 1604. godine, jer u popisu rashoda Ferhad-pašina vakufa te godine nema stavke troškova za medresu.⁵¹

Kada je poslije ustoličenja sultana Ahmeda I (1603) šejh Muslihuddin počeo pisati svoje djelo, tj. 1603, 1604. ili najkasnije 1605. godine, njegova medresa, a kako ćemo kasnije vidjeti i biblioteka, već su bile u funkciji. Da li su one tada bile tek osnovane ili su već neko vrijeme radile, na osnovu Muslihuddinova djela ne može se pouzdano utvrditi. Iz Muslihuddinovih riječi vidi se da je on o svom trošku u medresi angažirao drugog muderrisa i muallima. Izgleda da

⁴⁸ Vidi: Halid Buljina, “Iz povijesti banjalučkih medresa” u: *Glasnik IVZ*, godište XII, Sarajevo, 1944, 161.

⁴⁹ Evlija Čelebi, *Putopis*, preveo, uvod i komentar napisao Hazim Šabanović, IRO Veselin Masleša – Sarajevo, 1979, 214.

⁵⁰ F. Cviko, *Vakufname*, 230.

⁵¹ Vidi: *Opširni popis Bosanskog sandžaka iz 1604. godine, /dalje: Opširni popis iz 1604./ sv. III*, obradila: Amina Kupusović, Bošnjački institut Zürich – Odjel Sarajevo i Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2000, 430-432.

šejh Muslihuddin, zauzet drugim obavezama, nije mogao stalno biti na raspolaganju svojim učenicima pa im je osigurao drugog profesora i muallima. Naime, ne treba zaboraviti da u ono vrijeme učenici u medresi nisu samo slušali predavanja profesora, nego su tu i stanovali. Zato je radi održavanja discipline, pomaganja učenicima u pripremi lekcija poslije predavanja, održavanja korepeticije itd, bilo potrebno da ispred osnivača neko uvijek bude u medresi. Možemo pretpostaviti da je ovaj profesor držao predavanja početnicima, da je u medresi stanovao i učenicima držao korepeticiju, a da je šejh Muslihuddin povremeno navraćao i držao predavanja samo odraslijim učenicima, ili po potrebi. Po svoj prilici, šejh Muslihuddin 1604. godine nije stanovao u Banjoj Luci, jer u opširnom popisu iz 1604. godine nema njegova imena ni kao imama Ferhad-pašine džamije ni među 808 oženjenih i 217 neoženjenih muškaraca nastanjenih u 15 muslimanskih mahala. Te godine on je popisao kao posjednik zemina Tur-Alije, sina Hamzinog i čaira Bare u selima Poljeta, Šilte i Uštic koja su pripadala nahiji Lefče.⁵²

Čini se da je medresa tako funkcionirala dok je šejh Muslihuddin bio živ i dok je sam snosio troškove vezane za njeno održavanje, platu profesora i izdržavanje učenika, *koji nisu dolazili samo iz Banje Luke nego i iz drugih mjesta u Rumeliji.*⁵³ Zato u ovom periodu i nema službenih dokumenata o postavljanju muderrisa. Oni će se početi pojavljivati tek nakon šejh Muslihuddinove smrti. Prema podacima u Roznamče defterima Rumelijskog kaziaskera, odnosno šejhu-l-islama, “prvo postavljanje muderrisa ove medrese evidentirano je 1035/1625. godine. Te godine je Mevlana Omer, sin Sulejmana al-Bosnavija, bivši mulazim, pripravnik kadije Omer-ef. u Marašu, postavljen za muderrisa Musafijine medrese sa plaćom u iznosu od 20 akči dnevno. Na ovom mjestu on je ostao dvije godine kada mu je određen drugi muderris, odnosno muid Mevlana Osman, sin Ibrahima Sarajlije 1037/1627. godine. Nije nam poznato da li je u međuvremenu izvršena smjena. Međutim, već 1041/1631. godine u ovu medresu postavljen je istaknuti muderris Mevlana Ali uz plaću od 30, odnosno 40 akči dnevno. Slijedeće postavljenje muderrisa evidentirano je 1047/1637. godine, a medresa je upisana kao *Musafi-begova* medresa. To se ponavlja i 1054/1644. godine.”⁵⁴

⁵² Vidi: *Opširni popis iz 1604.*, sv. III, 524-525.

⁵³ Kasnije ćemo vidjeti da se dva učenika Musafijine medrese u Banjoj Luci, jedan iz Livna i drugi iz Tešnja, pojavljuju kao prepisivači djela na arapskom jeziku.

⁵⁴ Dr. Ismet Kasumović, *Školstvo i obrazovanje u Bosanskom ejaletu za vrijeme osmanske uprave*, Islamski kulturni centar Mostar, 1999, 206.

OSNIVAČ PRVE BIBLIOTEKE U BANJOJ LUCI

U uvodu svoga djela šejh Muslihuddin dalje navodi *da je za potrebe učenika u Medresi uvakufio oko 120 svezaka knjiga, da je strogo zabranio da se one poslije njega prodaju i da je uslovio da se mogu koristiti samo po odredbama vakufname*.⁵⁵ Iz ovoga se vidi da je postojala šejh Muslihuddinova vakufnama o osnivanju prve biblioteke u Banjoj Luci. Nažalost, vakufnama do danas nije pronađena. Može se pretpostaviti da se osnovni fond šejh Muslihuddinove biblioteke od 120 rukopisnih knjiga vremenom povećavao, bilo novim nabavkama, bilo poklonima ili njihovim prepisivanjem u samoj medresi od strane profesora, muida i učenika. U Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu čuvaju se samo dva od 120 rukopisa koja je uvakufio šejh Muslihuddin. To su rukopisi koji se vode pod br. R-6699 i R-8165. Oni su tu došli iz Odbora Islamske zajednice Banja Luka 21. januara 1977. godine. U oba rukopisa na uzdužnoj margini na fol. 1b stoji bilješka pisana krupnim slovima *Vakuf Musafi-efendije, muftije* (وقف مصافي أفندي المفتي), a u rukopisu br. R-6699 na margini fol. 5a i bilješka *Musafijin vakuf* (وقف مصافي). Po svoj prilici ove bilješke nisu pisane rukom šejha Muslihuddina jer on iz skromnosti za sebe ne bi rekao da je gospodin (efendi). Prije će biti da su one pisane rukom osobe koja je bila zadužena za čuvanje njegovih knjiga, tj. bibliotekara (*ḥāfiẓ al-kutub*). U Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu čuvaju se i dva rukopisa koja su prepisana u Musafijinoj medresi. Oba je prepisao učenik medrese Muhammed,⁵⁶ sin Alijin iz kasabe Tešanj. U jednom rukopisu⁵⁷ stoji bilješka da ga je spomenuti učenik prepisao u Musafijinoj medresi u Banjoj Luci 1033/1623. godine.⁵⁸ To je rukopis poznatog djela iz arapske stilistike *al-Muḥtaṣar – Šarḥ Talḥīṣ al-Miftāḥ* koje je napisao Mas‘ūd b. ‘Umar al-Taftazānī (um. 791/1389). Na osnovu toga može se zaključiti da su se u Musafijinoj medresi u Banjoj Luci, pored drugih predmeta, izučavale i arapska stilistika i retorika. U drugom rukopisu⁵⁹ stoji bilješka da ga je prepisao isti prepisivač Muhammed, sin Alijin, u kasabi Tešanj u Musafi-efendijinoj medresi 1035/1625.

⁵⁵ R-2629, fol. 3b

⁵⁶ Imena pisana s dva slova (*tešdidom*) ostavljena su onako kako to u izvorima stoji.

⁵⁷ Vidi rukopis br. R-1438, fol. 217a.

⁵⁸ Haso Popara – Zejnil Fajić, *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*, svezak sedmi, Gazi Husrev-begova biblioteka u Sarajevu, Sarajevo – London, 1420/2000, kat. br. 4288, 82.

⁵⁹ Vidi rukopis br. R-8256, fol. 59a.

godine.⁶⁰ Iz ove bilješke razumije se da je i u kasabi Tešanjskoj postojala Musafi-efendijina medresa, što je malo vjerovatno. Prije će biti da je prepisivač pogriješio tako što je umjesto prijedloga *min* (من) ili *'an* (عن) u značenju *iz*, upotrijebio prijedlog *fi* (في) u značenju *u*. Ovoj pretpostavci ide u prilog činjenica da je isti prepisivač u još jednom rukopisu koji je prepisao u Musafi-efendijinoj medresi u Banjoj Luci za sebe rekao da je “Muhamed Sohta iz okoline Banje Luke, iz kasabe Tešanjske.”⁶¹ Po svojoj prilici, iako je imao lijep rukopis, prepisivač, kao učenik medrese, još uvijek nije dobro poznao arapski jezik. Četvrti zasada poznati rukopis prepisan u Musafi-efendijinoj medresi u Banjoj Luci bio je rukopis koji se do 1992. godine čuvao u Orijentalnom institutu u Sarajevu.⁶² On je sadržavao komentar al-Ġazarījeva spjeva o tedžvidu (شرح الجزري) i to, najvjerovatnije, onaj komentar koji je napisao Musafi-jev učitelj šejh Kurt-efendi. Njega je 1035/1625. godine prepisao učenik medrese Ahmed, sin Hasanov iz Livna.⁶³

PISAC I PROSVJETITELJ

Šejh Muslihuddin dalje kaže *da je na molbu svojih učenika napisao jednu zbirku uputa koja će im služiti kao vodič u njihovom daljem školovanju.*⁶⁴ To je prvo obimnije djelo na arapskom jeziku napisano perom našeg autora u Banjoj Luci. Pisac je, kako kaže, *prema pet temelja islama,*⁶⁵ *djelo podijelio na pet poglavlja (bāb) i zaključak (ḥātima al-kitāb).*

Prvo poglavlje napisao je na osnovu djela *Ḥayāt al-qulūb*, za koje kaže *da ga je autor i obnovitelj islama, imenjaka vjerovjesnika Muhammeda, napisao na osnovu 34 druga djela koja je cio život sakupljao i izučavao.*⁶⁶

⁶⁰ Zejnil Fajić, *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*, svezak jedanaesti, Gazi Husrev-begova biblioteka u Sarajevu, Sarajevo – London, 1424/2003, kat. br. 6872, 424.

⁶¹ Fethi Mehdiu, “Nekoliko arapskih rukopisa bosanskog porijekla sačuvanih u Prištini” *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, Knjiga XVII-XVIII, Sarajevo 1996, 164.

⁶² Rukopis se vodio pod br. 4065. Nažalost, on je izgorio u požaru 1992. godine

⁶³ M. Ždralović, *Prepisivači...*, II, 47-48.

⁶⁴ R-2629, fol. 3b-4a

⁶⁵ Pri tome se poziva na hadis: “Islam se zasniva na pet stvari: svjedočenju da nema boga osim Allaha, obavljanju molitve, davanju zekata, postu mjeseca ramazana i obavljanju hadža.” (al-Buharī).

⁶⁶ Puni naziv djela je *Ḥayāt al-qulūb fī kayfiyya al-wuṣūl ilā al-Maḥbūb* (Održavanje vitalnosti srca na putu koji vodi do spoznaje Voljenog). Napisao ga je poznati islamski učenjak, pisac i sufija Muḥammad b. al-Ḥasan b. ‘Alī b. ‘Umar al-Isnā’ī, rođen u gradu Isnā’ (اسناء) južno od Luksora (القصر) u Gornjem

Drugo poglavlje napisao je na osnovu djela “*Kitāb al-targīb wa al-tarhīb*”, koje je iz blizu dvadeset drugih djela tokom cijelog života sabirao i dotjerivao hafiz Abdulazim al-Munziri.⁶⁷ U Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu čuvaju se tri rukopisa ovoga djela.⁶⁸

Treće i četvrto poglavlje napisao je na osnovu djela *Muršid al-anām ilā dār al-salām* (Vodič svijeta u kuću spasa) za koje je, kako kaže, materijal iz raznih djela cio život sakupljao njegov šejh i učitelj, ponos ranijih i kasnijih pisaca, šejh Muhammed Sofjjevi, Kurt-efendi.⁶⁹

Peto poglavlje napisao je na osnovu djela *Ayyuhā al-walad* (Mladiću!) Abū Hāmida al-Ġazālīje,⁷⁰ kao i djela drugih pisaca,

Egiptu 695/1296, umro u Kairu 28. redžeba 764. (14. maja 1363) godine. Pisac je dugo vremena živio i radio kao profesor u Hami u Šamu, a potom u Kairu, gdje ga je na položaju kadije zatekla smrt. Djelo je prvi put štampano u Kairu 1310/1892. godine (v. *Kaḥḥāla*, IX, 204; Yūsuf Ilyās Sarkīs, *Mu‘ḡam al-maṭbū‘āt al-‘arabiyya wa al-mu‘arraba* /dalje: Sarkīs/, al-ḡuz’ al-awwal, Maṭba‘a Sarkīs bi Miṣr, 1346/1928, 446-467).

⁶⁷ Ovo je, zapravo, zbirka vjerodostojnih (*ṣaḥīḥ*) hadisa u dva sveska. Njen autor ‘Abdul‘azīm b. ‘Abdulqawī b. ‘Abdullāh b. Salāma b. Sa‘d al-Munḍirī bio je veliki poznavalac hadisa (*muhaddiṭ*) i slovio je kao hafiz svih šest vjerodostojnih zbirki. Rođen je u Egiptu 1. šabana 581. (28. oktobra 1185) godine, a umro 4. zul-kadeta 656. (3. novembra 1258) godine. Hadise za ovo djelo sakupljao je u Mekki, Medini, Šamu i Egiptu. Djelo je prvi put štampano u Indiji 1300/1882, a potom u Kairu 1324/1906. i 1326/1908. godine (v. *Kaḥḥāla*, V, 264; Sarkīs, II, 1802).

⁶⁸ Kasim Dobrača, *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*, svezak prvi, Sarajevo, 1963, kat. br. 540-541, 376-377; Fajić, XI, kat. br. 6769, 317-318.

⁶⁹ Riječ je o komentaru u dva sveska na djelo *Šir‘a al-islām* (Vjerezakon islama) koje je, na osnovu brojnih hadiskih i drugih djela priznatih islamskih učenjaka, napisao poznati muftija, pisac i sufija Muḥammad b. Abū Bakr Imām-zāde al-Ḥanafī, umro 573/1177. godine. Djelo je, kao priručnik za propovijedi iz islamskih obreda, dugo vremena bilo popularno širom islamskog svijeta, pa i u našim krajevima. U Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu čuva se preko trideset rukopisa ovoga djela. Pisac ovoga komentara i šejh Muslihuiddinov učitelj Muhammed Kurt-efendi završio je djelo 991/1583. godine. Jedan primjerak drugog sveska ovoga komentara na preko 600 stranica teksta koji je 995/1587. godine prepisao Muḥammad b. ‘Umar Ġaḍanfar, čuva se u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu (v. Zejnil Fajić, *Katalog arapskih, turskih i perzijskih rukopisa*, svezak treći, Sarajevo, 1991, kat. br. 2037, 56-57).

⁷⁰ Muḥammad b. Muḥammad b. Muḥammad b. Aḥmad al-Ṭūsī al-Ġazālī, Abū Hāmīd, Ḥuḡḡa al-Islām, rođen je u kasabi Tus u pokrajini Horasan u Iranu 450/1058. godine. Učitelji su mu bili dvojica najpoznatijih islamskih učenjaka svoga vremena Abū al-Naṣr al-Isma‘īlī u Džurdžanu i Imām al-Ḥaramayn Abū al-Ma‘ālī al-Ġuwaynī u Nisaburu. Jedno vrijeme predavao je na poznatoj školi *Nizāmiji* u Bagdadu, gdje je, pored studenata, njegova predavanja slušalo i do tri stotine profesora spomenute škole. Kasnije se preselio u Damask, odakle je

*strogo vodeći računa o tome, da sve što piše bude u skladu s Kur'anom i Hadisom.*⁷¹

Iz ovoga se vidi da se šejh Muslihuddin, tokom školovanja u Carigradu, dobro upoznao s kulturnim kretanjima u ondašnjim obrazovnim centrima islamskog svijeta i da je prilikom povratka u domovinu sa sobom donio veću količinu knjiga. Nema sumnje da je, kao obrazovan čovjek, on u ono vrijeme mogao naći pristojnu službu i, u Carigradu ili nekom drugom mjestu, sebi priuštiti lagodan život. Umjesto toga, on se opredijelio za prosvjetiteljski rad u svojoj domovini, gdje je donio prve knjige, o svome trošku u Banjoj Luci podigao prvu medresu, osnovao prvu biblioteku i za svoje učenike, napisao prvo obimnije djelo moralno-didaktičkog sadržaja.

U nastavku uvoda šejh Muslihuddin dalje kaže *da je ovo djelo namjeravao napisati i ranije, ali da su ga u tome dugo vremena ometale stalne borbe s neprijateljima: Erdeljcima, Vlasima, Rusima i drugim nevjernicima iz Franačke, Rima i Ugarske,*⁷² *s jedne, i pobunjenicima u Rumeliji, Iraku i Perziji, s druge strane.*⁷³ Opisuje ovih "kritičnih godina" u historiji Osmanskog carstva, kada je vladao opći metež na kopnu i moru i prijetila opasnost od rasula, šejh Muslihuddin posvećuje cijelu stranicu uvoda, a potom na tri stranice⁷⁴ hvali i veliča sultana Ahmeda I, koji je uspio ponovo okupiti gazije, pobijediti neprijatelja, zavesti red i mir, iskorijeniti nepravdu i konsolidovati Carstvo. Na kraju uvoda, pisac naglašava *da je ovim djelom želio doprinijeti oživljavanju tekovina vjere, očuvanju Poslanikove prakse i potaći čitaoce na što češće upućivanje molitvi Bogu za zdravlje i dug život halife svih muslimana i stožera vjere, sultana Ahmeda.*⁷⁵

---

povremeno odlazio u Hidžaz, Jerusalem i Aleksandriju. Pred smrt se povukao u rodni Tus, gdje je napisao većinu svojih djela, među kojima i svoje najpoznatije djelo *Ihyā' 'Ulūm al-dīn*. Umro je u Tusu 505/1111. godine. Njegovo djelo *Ihyā' 'Ulūm al-dīn* toliko je svestrano i iscrpno da je za njega Hadži Halifa (v. *Kašf al-Zunūn*, I, 23) rekao: *Kad bi se zagubile sve knjige o islamu i ostao samo Ihyā', on bi mogao nadomjestiti sve što je izgubljeno*. Prvi dio četvrtog sveska *Ihyā' a*, kolacioniran s autografom i prepisan još za vrijeme života autora I. džumadel-evvela 500. (9. januara 1106) godine, kao najstariji poznati prijepis na svijetu, čuva se u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu pod br. R-1308 (v. Haso Popara, *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*, svezak trinaesti, London-Sarajevo, 1425/2004, kat. br. 7543, 7-9).

⁷¹ R-2629, fol. 4b-5a.

⁷² U originalu na arapskom jeziku stoji *كافة الكفرة من الفرنج والريم والأنكروس*, a sigurno pod tim misli na Austriju i Mletačku Republiku.

⁷³ R-2629, fol. 5a

⁷⁴ Isto, fol. 5b-6b

⁷⁵ Isto, fol. 6b

Zanimljivo je da, završavajući uvod u djelo, šejh Muslihuddin moli svoje prijatelje *da mu ne zamjere na mogućim propustima i nedostacima, napominjući da on, kao mali učenik, nije obdaren kakvim velikim znanjem i da su sva dosadašnja djela i knjige došle iz velikih pera Arapa i Perzijanaca iz raznih pokrajina i Herātā,*⁷⁶ *a da ovaj sastav dolazi iz jedne tvrđave u najisturenijem dijelu Rumelije prema zemlji Hrvata.*⁷⁷

Iz gore navedenog vidi se da je pisac djelo posvetio sultanu Ahmedu I. Po svoj prilici, on mu ga je predočio i za njega bio bogato nagrađen. Iz činjenice da je iste godine (1018/1609) autor djelo preveo na turski jezik može se naslutiti da je to učinio ne samo na molbu učenika nego i na sugestiju nekog visokog dostojanstvenika, a možda i samog sultana.⁷⁸

MUFTIJA, VAIZ I ČLAN DIVANA

Muftijska služba spada među najstarije službe u islamu. Ona je stara koliko i islam. I sam poslanik Muhammed obnašao je tu službu i rješavao vjerska pitanja na temelju Objave (*wahya*).⁷⁹ Poslije njega tu službu vršile su halife. Kasnije su halife tu službu, uz odgovarajuće dekrete, prenosili na muftije. Osmanski sultani ovu službu povjeravali su vrhovnom muftiji (*šayḥ al-islām*), a ovaj je menšurom postavljao niže muftije. Muftije su redovno pratile sultana u vojnim pohodima. Prilikom pohoda na Bosnu 1463. godine, u pratnji sultana Mehmeda Fatiha bio je i muftija Musannifek koji je u Jajcu izdao poznatu fe-tvu o pogubljenju posljednjeg bosanskog kralja Stjepana Tomaševića. Da je šejh Muslihuddin, između ostalog, bio i muftija u Banjoj Luci govore dvije činjenice. Prvo, njegova medresa u Banjoj Luci pored naziva *Musafina*, *Atik* i *Daudija* poznata je i pod nazivom *Muftijina medresa*. Drugo, u bilješci o uvakufljenju knjiga uz njegov nadimak Musafi stoji i odrednica muftija – *Vakuf Musafi-efendije, muftije*

⁷⁶ Herat u današnjem Afganistanu poznat je kao kolijevka mnogih klasičnih pisaca. Šejh Muslihuddin ovdje je Herat (هرات) upotrijebio u množini *Harawāt* (الهروات) kako bi dobio srok sa izrazom *Hrvat* (الهروات).

⁷⁷ R-2629, fol. 6b

⁷⁸ Tursku verziju djela autor je nazvao *Munya al-tālibīn wa ġunya al-rāġibīn*. Jedini, do sada, poznati primjerak ovoga prijevoda čuva se u *Orijentalnoj zbirci Arhiva HAZU* u Zagrebu (v. M. Ždralović, *Prepisivači...*, II, 47-48).

⁷⁹ Mehmed Handžić, "Pitanje muftija", *Izabrana djela*, knjiga II, Sarajevo, 1999, 291.

(وقف مصافي أفندي المفتي).⁸⁰ I ova činjenica govori o tome da je šejh Muslihuddin u svoje vrijeme bio, ako ne najobrazovanija, a onda, sigurno, među najobrazovanijim ličnostima u Banjoj Luci. Da bi bio postavljen za muftiju u glavnom gradu Bosanskog ejaleta, on je morao dobro poznavati kur'anska, hadiska, tefsirska, fikhska i druga djela na arapskom i turskom jeziku. Opće je poznata činjenica da su kadije, bez pogovora, morale primjenjivati pravna rješenja (*fetve*) koja je u sudskim sporovima izdavao muftija. Muftije u našim krajevima izdavali su fetve po uzoru na druge muftije u Osmanskom carstvu, a napose po uzoru na muftije iz Istanbula. Iako je zahtijevala mnogo znanja, iskustva i dobro poznavanje stručne literature, za ovu službu nije nužno morao postojati zaseban ured, jer je muftija fetve mogao davati i kod svoje kuće. Nije nam poznato na koji način je u ono vrijeme plaćana ova služba. Može se pretpostaviti da je za službene fetve muftija dobijao platu iz državne blagajne, a da je za fetve izdane građanima u vezi sa sudskim sporovima naplaćivao neku vrstu takse. Muftija u glavnom gradu Bosanskog ejaleta po položaju je bio i član divana u Banjoj Luci.⁸¹

Šejh Muslihuddin je, kako se vidi iz prijepisa jednog dokumenta-arza,⁸² pored ostalih službi obavljao i službu vaiza (propovjednika). Da li je šejh Muslihuddin propovijedi držao samo vojnicima i bodrio ih u vojnim pohodima ili je tu službu obavljao i u nekoj džamiji u Banjoj Luci, iz nama dostupnih izvora nismo mogli pouzdano utvrditi. Moguće je da je šejh Muslihuddin službu vaiza povremeno obavljao i u Ferhad-pašinoj džamiji, jer je Ferhad-paša svojom vakufnamom predvidio: *Hatib moje džamije neka održava u džamiji vjersko-moralna predavanja uz svakodnevna primanja, a ako ne može hatib, neka predavanja održava onaj ko bude imam džamije.*⁸³ Može se pretpostaviti da su šejhu Muslihuddinu navedene službe povjerenе carskim beratом. To zaključujemo po tome što je, nešto kasnije (1043/1633), šejh Husamuddin Vaizović, vaiz u sultan Sulejmanovoj džamiji u Banjoj Luci, carskim beratом imenovan za propovjednika (vaiza) banjalučke Musalle, uz dnevnicu od četiri akče koje su isplaćivane iz kobaške filurije.⁸⁴

⁸⁰ Vidi bilješku na fol. 1b u rukopisima br. R-6699 i R-8165 u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu.

⁸¹ E. Korić, *Život i djelo...*, 255.

⁸² Vidi fol. 109b u rukopisu br. R-10392 u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu.

⁸³ F. Cviko, *Vakufname...*, 230

⁸⁴ M. Ždralović, *Prepisivači...*, I, 30.

ZAIM I TIMARNIK

Iz spomenutog prijepisa arza upućenog na Visoku Portu u Carigrad, vidi se da je šejh Muslihuddin stalno bio nastanjen u Banjoj Luci,⁸⁵ i da je pored zeameta u Bosni,⁸⁶ uživao i jedan timar⁸⁷ od 10.000 akči u Požeškom sandžaku.⁸⁸ Taj timar na osnovu berata sultana Murata III (vl. 1574-1595) dodijeljen je na uživanje umirovljenim gazijama i tako je u zabilješci u idžmal defteru bio upisan. Prilikom obnove berata poslije smrti sultana Ahmeda (1617)⁸⁹ timar je, na osnovu lažnog izvještaja Visokoj Porti, uzurpiran i umjesto šejhu Muslihuddinu dodijeljen izvjesnom Mustafi, desetogodišnjem sinu neke ugledne ličnosti čije je ime u arzu izostavljeno.⁹⁰ Ovim arzom se moli da se ta greška ispravi i timar

⁸⁵ (بوسنه بکلبکیسی اولان قوللرینک مقر ومکانی اولان محروسهء بنا لوقه ده متمکن اولوب)

⁸⁶ Ranije je rečeno da se radi o zemini Tur-Alije, sina Hamzinog i čaira Bare u selima Poljeta, Šilte i Uštić koja su pripadala nahiji Lefče. U arzu je upotrijebljen izraz zeamet (یا ز ایا ملرنده بوسنه سرحدلرنده بلکه بعضی زعامته متصرف اولان), a to znači da je šejh Muslihuddin, kao posjednik velikog lena koji je donosio najmanje 20.000 akči godišnjeg prihoda, između ostalog, imao i titulu zaima, odnosno bega. To se vidi i po tome što je njegova medresa u Banjoj Luci 1047/1637. i 1054/1644. godine upisana kao *Musafi-begova medresa* (v. I. Kasumović, *Školstvo...*, 206).

⁸⁷ Iz arza se vidi da se timar nalazio u nekom selu u Požeškom sandžaku. Selo se ne može ubicirati jer je prepisivač arza izostavio ime sela (پوژغه سنجاغنده نام قریه ده اون بیك) (آقچه تیماريله).

⁸⁸ "Požeški sandžak osnovan je nešto prije 30. januara 1538. godine. Do 1541. godine pripadao je Rumelijskom beglerbegluku. Te godine pripojen je Budimskom pašaluku, u čijem sastavu je ostao sve do 1580. godine, kada je pripojen Bosanskom pašaluku. Godine 1600. osnovan je Kanjiški pašaluk, pa mu je pripojen i Požeški sandžak, koji je ostao u sastavu toga pašaluka sve do kraja osmanske vladavine. Od sredine do kraja 16. stoljeća Požeški sandžak je nekoliko puta dodjeljivan bosanskim namjesnicima kao arpaluk. Tada su njime upravljali musulimi bosanskih namjesnika" (v. H. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, Sarajevo, 1959, 60-62).

⁸⁹ Prilikom nastupa novog sultana na prijesto svi su se berati morali obnoviti. Stari su se berati povlačili i u zamjenu za njih izdavali su se novi.

⁹⁰ Najvjerovatnije je riječ o gore spomenutom šejhu Husamuddinu Vaizoviću, kasnijem vaizu u sultan Sulejmanovoj džamiji, a od 1633. godine i vaizu Musalle u Banjoj Luci i njegovom sinu Mustafi Čelebiji. Njegov sin Mustafa tada je mogao imati deset godina. To zaključujemo po tome što je njegovo vjenčanje s Rabijom, kćerkom Hasanovom 1. redžeba 1039. (21. augusta 1629). godine legalizirao banjalučki kadija Muhammed Nerkesi. Ovome ide u prilog činjenica da je šejh Husamuddin Vaizović na Visokoj Porti imao jakog čovjeka (najvjerovatnije rođaka) po imenu Muštafā b. 'Abdulmannān. On je, kao muteferrika Visoke Porte na službi u Jedrenama, oko 1630. godine, uvakufio jedan primjerak arapsko-turskog rječnika od 40.000 riječi, što ga je 952/1560. godine napisao Muštafā b. Aḥmad

carskim beratom ponovo dodijeli šejhu Muslihuddinu.⁹¹ Biografski podaci o šejhu Muslihuddinu koji su navedeni u arzu u potpunosti se slažu s podacima koje je sam o sebi dao u uvodu gore spomenutog djela. I ovdje se kaže da on vjerskim znanostima podučava svoje učenike, da muslimanima drži propovijedi i predavanja iz tefsira, hadisa i tradicije najodabranijeg Vjerovjesnika, da ne prestaje moliti za padišahovu sreću i da danonoćno prati muslimanske borbe u njihovim pobjedonosnim pohodima. Uz šejh Muslihuddinovo ime ovdje se navode titule: vaiz, muderris i halifa umrlog šejha Kurt-efendije. U arzu se za šejha Muslihuddina dalje kaže da, *pored savršenog poznavanja islamskih znanosti i disciplina, izvrsno vlada kršćanskim pismom i da mu u korespondenciji s Venecijom, Bečom, Hercegovinom i krajiškim begovima u ovim krajevima nema ravna.*⁹²

KATIB DIVANA

Iz ovoga se može zaključiti da je, pored ostalih službi, šejh Muslihuddin obavljao i službu katiba divana ili njegovoga pomoćnika i da je, kao dobar poznavalac barem jednog, a možda i više evropskih jezika, ispred bosanskog divana obavljao korespondenciju s vladarima Beča i Venecije, vlastelom Dubrovnika i vojvodama okolnih pokrajina. Potreba za komunikacijom s okolnim kršćanskim zemljama, i u ratu i u miru, bila je svakodnevna. Pored zaključivanja mirovnih sporazuma, praćenja provedbe njihovih odredbi, trebalo je rješavati razne probleme; svakodnevne incidente, prepade i upade na teritoriju suprotne strane, odvođenje ljudi u roblje, njihovo oslobađanje iz zatočeništva i

al-Aḥṭarī, a 992/1584. godine prepisao Muṣṭafā b. ‘Abdī, za potrebe vaiza u sultan Sulejmanovoj džamiji u Banjoj Luci i predao ga muteveliji vakufa hadži Ibrahimu, sinu Firuzovu. Vakufnamu na listu 1a svojim potpisom i pečatom ovjerio je zamjenik kadije u Jedrenama Sulaymān b. ‘Abdurrahmān. Rukopis se čuva u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu pod br. R-8958 (v. Haso Popara, *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*, svezak šesnaesti, London-Sarajevo, 1429/2008, kat. br. 9019, 265-266).

⁹¹ O proceduri dobijanja timara i zeameta vidjeti opširnije: Evlija Čelebi, *Putopis*, IRO Veselin Masleša -Sarajevo, 1979, preveo, uvod i komentar napisao Hazim Šabanović, pod terminima *defter-čehaja* i *timar-defterdar*, 608-610.

⁹² Vidi: R-10392, fol. 109b u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu.

(ما عدا علوم إسلامیه نك هر فنوندن غیري علم ایچنده داخي استاد کامل وفنون کتابت مسیحیه ده ماهر ومکمل اولق ايله بو دیارده امور مهمات دین ایچون ونديک وچ قرالترینه وهرسک وسرحد بکلرینه امر مهم یازیلوب کوندرمک ایجاب ایديجک وخدمتتری داخي بو دیارده بوگا معادل کمسنه یازمغه بولنمدوغندن غیري بو خدمتلرده داخي دین اسلام خدمتلرنده فوق الحد استخدام اولنوب وبو سرحد ده دگل بلکه نیچه ولايتلرده أمثال واقرائی بولنمیوب).

plaćanje otkupnine. Nekoliko konkretnih slučajeva otkupa zarobljenika u svojoj Historiji navodi i Ibrahim Pečević.⁹³

Osoba divana koja je obavljala korespondenciju s kršćanskim vladarima, pored dobrog poznavanja nekog od evropskih jezika, najčešće latinskog,⁹⁴ morala je biti domaćeg porijekla i uživati maksimalno povjerenje. Pokušaj da se nedostatak domaćih kadrova nadomjesti angažiranjem kršćanskih prevodilaca ili novoobraćenih muslimana pokazao se krajnje rizičnim, jer je to bio najpogodniji put za infiltriranje stranih špijuna na najosjetljivija mjesta u administraciji Osmanskog carstva. Za mnoge prevodioce koji su radili, ne samo na divanima paša i beglerbega nego i na samoj Visokoj Porti u Carigradu, kasnije je ustanovljeno da su bili špijuni i da su svim bićem radili u korist neprijatelja.⁹⁵ To se jasno vidi i iz izvještaja biskupa Ostrogonskog Varencsiesia koji Imperatoru predlaže: “Potrebno je povećati broj špijuna koji govore mađarski, hrvatski i bosanski, jer se ta tri jezika govore na dvoru u Istanbulu, a ponekad i italijanski i njemački. Zbog toga bi ugarski predstavnik, trebao da poznaje ove jezike.”⁹⁶

Gdje je i koji evropski jezik naučio šejh Muslihuddin, iz nama dostupnih izvora nismo mogli utvrditi. Budući da je rođen u Kninu, pouzdano se može tvrditi da je hrvatski znao od malih nogu. Iz biografskih podataka ne može se naslutiti da je dopadao ropstva i da je u zarobljeništvu mogao naučiti neki od evropskih jezika, kakav je bio slučaj s Osman-ogom Temišvarskim.⁹⁷ Zbog bliskosti turskom, mađarski jezik mogao je naučiti u višegodišnjim vojnama po Ugarskoj, a njemački i latinski od zarobljenika. Nema sumnje da je šejh Muslihuddin djelovao kao misionar i da je koristio svaku priliku za propagiranje islama, pa i među kršćanskim zarobljenicima.

⁹³ Ibrahim Alajbegović Pečevića, *Historija I*; predgovor, prijevod i bilješke Fehim Nametak, El-Kalem, Sarajevo, 2000, 373 i 26.

⁹⁴ “Nakon uspostavljanja direktnih diplomatskih odnosa između nadvojvode Ugarske u Beču i budimskog beglerbega, pisma su bila pisana na osmanskome turskom jeziku, ali zbog nedostatka dobrih prevodilaca u Beču, paše su odlučile da odaberu neki drugi jezik za diplomatsku razmjenu. U prvih petnaest godina postojanja Budimskog ejaleta, taj jezik je bio latinski, ali sa vidnim nedostatkom latinskih prevodilaca u Budimu, paše su počele da preferiraju mađarski. Budimski beglerbeg Arslan-paša pisao je caru Maksimilijanu II 1656. godine: *Mogu li zatražiti od vas da vaša visost ubuduće piše na mađarskom jer je ovdje veoma teško naći prevodioca s latinskog.*” (v. E. Korić, *Život i djelo...*, 193).

⁹⁵ Vidi opširnije: E. Korić, *Život i djelo...*, 193-194.

⁹⁶ *Ibid.*, 194.

⁹⁷ Vidi: *Autobiografija Osman-age Temišvarskog*, prir. i prev. Ekrem Čaušević, Zagreb, 2004.

Iz nama dostupnih izvora nismo mogli utvrditi tačnu godinu smrti šejha Muslihuiddina Kninjanina. Međutim, pouzdano se može tvrditi da je umro poslije 1618. godine (kada je Visokoj Porti upućen arz da mu se vrati uzurpirani timar u Požeškom sandžaku i izda berat na njegovo ime), a prije 1625. godine (kada je evidentirano prvo službeno postavljenje muderrisa u njegovoj medresi u Banjoj Luci).

SHAYKH MUSLIHUDDIN KNINJANIN:
A CONTRIBUTION TO THE STUDY
OF CULTURAL HISTORY OF BANJA LUKA

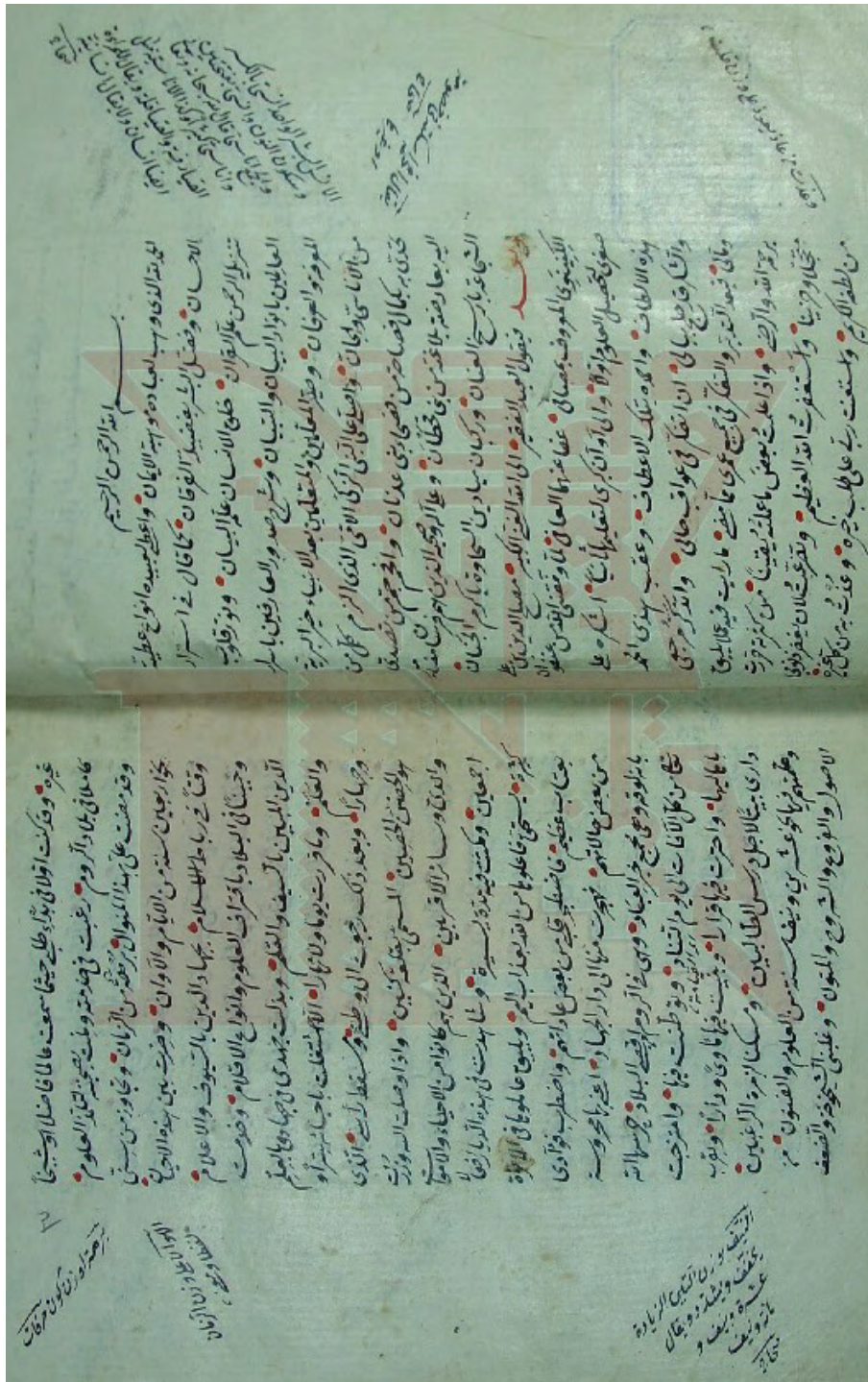
Summary

This article presents new data concerning the life and work of Shaykh Muslihuiddin Kninjanin, a forgotten writer and a polymath from the second half of the sixteenth-to-early seventeenth century. Shaykh Muslihuiddin (also known under the pseudonym 'Musafi') was born around 1544 in Knin, where his father served as a fortress commander. His grandfather's name was Ahmed, while his great grandfather's name was Husein. His ancestors were from the village of Ustirama near Prozor. Shaykh Muslihuiddin studied in Sofia and Istanbul, where he joined the Halwati Sufi order. Subsequently, he gained a licence to teach (*hifafetnama*) from Muhammed Kurt Efendi, the famous shaykh of the Halwati *zawiya* in Istanbul erected by Mehmed Pasha Sokolović. After completing his education and after spending several long years in various military campaigns, Muslihuiddin Kninjanin returned to Knin in 1584, with the intention of establishing a Halwati *tekke* there. Since he did not find favorable conditions for his work there, he moved to Banja Luka in the same year. There, he built a house and near it a *tekke* for his disciples and students. Shaykh Muslihuiddin is a co-singer of the Ferhad Pasha's endowment deed (*vakufnama*) from 995/1587, and the first known imam of the Ferhad Pasha Mosque in Banja Luka. He is the founder of the first *medrese* and library in Banja Luka, which operated continuously until 1912. Shaykh Muslihuiddin was a professor of that *medrese*; the mufti of Banja Luka, a preacher; and a member and a scribe of the Chancellery (*Divan*) of the Eyalet of Bosnia. Due to his linguistic and stylistic skills, Shaykh Muslihuiddin maintained the correspondence on behalf of the Divan with the leaders in Venice and Vienna.

As far as it is known, he is the first author in Banja Luka who composed a substantial moral-didactic work in Arabic, translated it into Ottoman and dedicated it to the Sultan. This article is primarily based on the information that Shaykh Muslihuiddin had provided about himself in the Introduction to his work entitled *Tuḥfa al-mu'allimīn wa hadiyya al-muta'allimīn* (*A Gift to the Teachers and a Present to the Students*), as well as in one unpublished document in Ottoman language. While writing this article, we have used the manuscript copy of *Tuḥfa al-mu'allimīn* from the King Abdulaziz Library in Riyadh in Saudi Arabia. The Ottoman-language document, was found in the manuscript numbered R-10392.

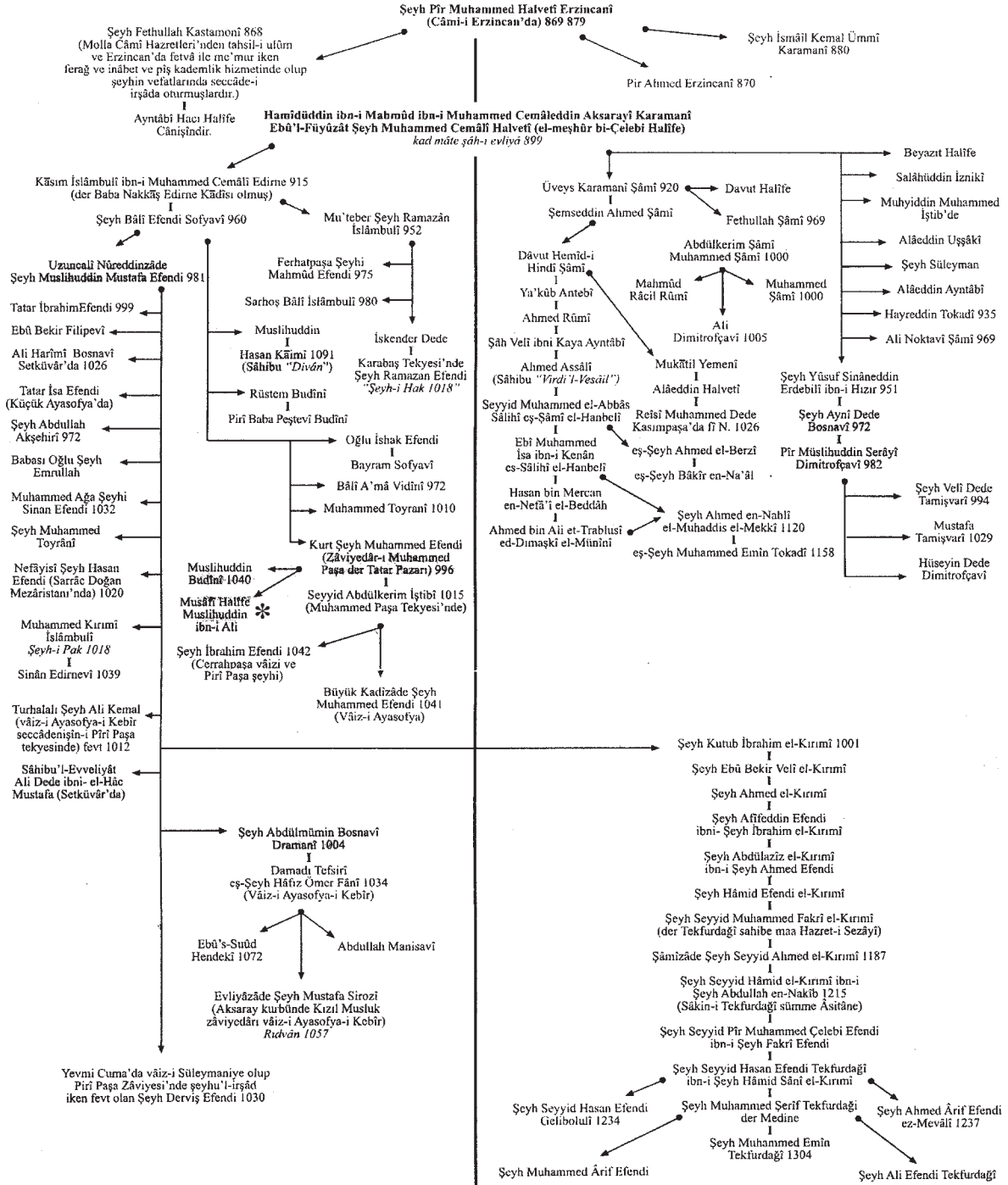
Key words: Muslihuiddin, Kninjanin, Musafi, Shaykh, imam, mufti, professor, Banja Luka, Knin, Požega.

Početak djela *Tuhfa al-mu'allimīn wa hadīyya al-muta'allimīn* u rukopisu br. 2626 (fol. 2b-3a) u Biblioteci kralja Abdulaziza u Rijadu / Saudijska Arabija

Silsiletü'l-Mukarribin ve Menakibi'l-Müttakın

*Silsila učitelja šejha Muslihuddina Kninjanina